

Nr. 1 ■ 2013

Er danskerne så lykkelige?

Måling af lykke og tilfredshed i danske og internationale surveyundersøgelser

Henrik Lolle & Jørgen Goul Andersen

Institut for Statskundskab, Aalborg universitet

Resumé

Forskning i lykke og livstfredshed, eller subjective well-being, er i de seneste år nærmest eksploderet, og parallelt hermed har der været en stærkt stigende politisk interesse i begrebet, ikke mindst i nationale sammenligninger af lykke- og tilfredshedsniveau. Men kan vi nu også stole på disse sammenligninger, der i øvrigt som hovedregel har placeret Danmark i toppen af rangstigen eller meget tæt på? Det er notorisk, at selv ganske små omformuleringer af survey spørgsmål og -svar kan resultere i ganske betydelige forskelle i svarmonstre, så det er nærliggende, at en del af landeforskellene i lykke og tilfredshed vil kunne henføres til oversættelsesproblematikker. Artiklen undersøger dette nøjere via et surveyeksperiment blandt danske universitetsstuderende. Resultaterne viser ret entydigt, at der er noget på færde med sproget. Resultaterne følger nemlig ret nøje de på forhånd opstillede hypoteser, herunder ikke mindst at tilfredshed virker som en magnet på danskere, samt at ordet "lykkelig" er et stort ord, som man varer sig lidt imod at tage i sin mund set i forhold til det engelske ord "happy".

Indledning

“If we want to know how a person feels, we must begin by acknowledging the fact that there is one and only one observer stationed at the critical point of view. She may not always remember what she felt before, and she may not always be aware of what she is feeling right now. We may be puzzled by her reports, sceptical of her memory, and worried about her ability to use language as we do. But when all our hand wringing is over, we must admit that she is the *only* person who has even the *slightest* chance of describing ‘the view from in here’, which is why her claims serve as the gold standard against which all other measures are measured.” (Gilbert 2007, p 66)

Inden for især det seneste årti er lykkeforskningen eksploderet, og det samme kan man sige om interessen blandt regeringer og administration verden over for målinger af landes niveau for lykke og livstilfredshed. Hvis man skulle sætte et starttidspunkt på den udvikling, vil 1972 være et godt bud. Her annoncerede den daværende konge over Bhutan, ud over sin abdicering, at landet fremover burde fokusere mere på *Gross National Happiness* end på *Gross National Product*. I de seneste år har også europæiske regeringsledere, blandt andet i England og Frankrig, talt for at fremme fokus på *subjective well-being*, som traditionelt er den overordnede betegnelse for forskningsfeltet inden for den engelsksprogede litteratur. I Frankrig nedsatte daværende præsident Nicolas Sarkozy Stieglitz-kommissionen ledet af nobelprisvinder i økonomi Joseph Stieglitz, fra hvis rapport det blandt andet lyder:

“Quantitative measures of [...] subjective aspects hold the promise of delivering not just a good measure of quality of life per se, but also a better understanding of its determinants, reaching beyond people’s income and material conditions. Despite the persistence of many unresolved issues, these subjective measures provide important information about quality of life. Because of this, the types of question that have proved their value within small-scale and unofficial surveys should be included in larger-scale surveys undertaken by official statistical offices.” Stiglitz et al (2009) p. 16

Joseph Stieglitz er én ud af flere internationalt anerkendte økonomer, der plæderer for målinger af og fokus på lykke og livstilfredshed i stedet for ensidigt at fokusere på økonomiske faktorer som f.eks. brutto nationalprodukt. I de store internationale surveyundersøgelser om befolkningers holdninger og værdier som f.eks. ISSP og EVS har der da også i en del år været spurgt til respondenternes lykke og/eller livstilfredshed.

I disse undersøgelser, der antages for internationalt sammenlignelige, har Danmark stort set altid rangeret helt i top eller tæt på, når det gælder følelse af lykke og tilfredshed med tilværelsen. Det er endda et af de forskningsresultater, der er nået frem til at blive en del af den danske selvforståelse. Dog er Danmark gledet ned på en 5. plads på OECD’s seneste opgørelse over tilfredshed med tilværelsen blandt 36

lande verden over¹. Men hvor meget kan man egentlig stole på disse opgørelser? Som citatet fra Stieglitz-rapporten også viser, lige som i øvrigt artiklens indledende citat af psykologen Daniel Gilbert, er disse kvantitative målinger af befolkningers lykke- og tilfredshedsniveau, hvor velkomne de end er, ikke helt uden problemer. Så når nu Danmark stort set altid ligger som et af de lande, der har højest niveau for lykke og livstilfredshed, kan vi så stole på det, eller kan det i større eller mindre udstrækning henføres til målingsproblemer? Formålet med artiklen er at sætte et kritisk spørgsmålstejn ved, hvor godt danskernes lykke og tilfredshed med tilværelsen er målt – og herunder via et eksperimentelt design søge at teste, hvor sikre vi kan være på de internationale sammenligninger.

Vi angriber altså spørgsmålet om danskernes lykkefølelse ud fra en metodisk indfaldsvinkel – nærmere bestemt ud fra et sprogligt, eller semantisk, perspektiv. Det anfægter ikke de konkurrerende forklaringer på danskernes lykke. Og der kan findes mange gode grunde til, hvorfor Danmark skulle ligge højt placeret: stabile politiske forhold, en veludbygget velfærdsstat, stor lighed, et højt indkomstniveau etc. (se f.eks. Rothstein 2010). Men disse forklaringer hviler alle på den præmis, at målingerne af lykke og tilfredshed med livet kan tages for pålydende. Det er imidlertid velkendt, at der kan være problemer med oversættelse af survey-spørgsmål, og at svarfordelingerne kan være særdeles følsomme over for ganske små variationer i formuleringerne. Det gælder i øvrigt også i forholdet mellem ”lykke” og ”tilfredshed med tilværelsen”, hvor Danmark faktisk ikke har været placeret helt så højt på spørgsmålene om ”lykke” som på spørgsmålet om ”tilfredshed med livet”. Vi vil derfor sætte en lup over præmissen for lykkediskussionen og ud fra det semantiske perspektiv undersøge, hvor sikre vi kan være på de indhøstede måleresultater. Hertil anvendes et eksperimentelt design, hvor en større gruppe af danske studerende har besvaret forskellige versioner af de gængse spørgsmål om ”lykke” og ”tilfredshed med tilværelsen” på hhv. dansk og engelsk. Spørgsmålet om international sammenlignelighed og om følsomhed over for spørgsmålsformuleringen, når det gælder målinger af lykke og tilfredshed med tilværelsen, er et underbelyst emne, både i dansk og i international sammenhæng. Det kan meget vel være, at det forholder sig sådan, som tallene viser, men der er også ting, der taler for, at det kunne forholde sig anderledes.

Artiklen er disponeret således: I det følgende afsnit 2 indleder vi med nogle overvejelser angående den internationale forskning i lykke og tilfredshed med livet. Vi skal herunder bl.a. se på definitioner, operationaliseringer og komparative undersøgelser af *subjective well being*. Dernæst ser vi i afsnit 3 nærmere på problematikken med over-

¹ Opgørelsen kan ses på OECD’s hjemmeside for ”Better Life Index” (hvor livstilfredsheden er taget fra Gallups World Poll): <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>

sættelse af surveysspørgsmål, hvilket leder os frem til i afsnit 4 at opstille nogle hypoteser angående mulige semantiske forklaringer på Danmarks placering på rangstigen for henholdsvis lykke og tilfredshed med livet. I dette afsnit gennemgår vi endvidere det undersøgelsesdesign og de data, vi benytter i vores empiriske test af hypoteserne. I afsnit 5 gennemgås de konkrete spørgsmålsformuleringer, hvorefter vi til slut i henholdsvis afsnit 6 og 7 analyserer selve undersøgelsens resultater og konkluderer på disse.

Forskningen i subjective well-being

I hvert fald siden det antikke Grækenland har man intellektuelt interesseret sig for lykken og det gode liv, herunder hvad regeringer kan gøre for at højne lykken og det gode liv blandt borgerne (Haybron 2008). Denne intellektuelle interesse var dog oprindeligt mest af filosofisk art. Selv efter at samfundsforskningen kom på banen, samlede interessen sig her nærmere om *subjective ill-being* (Veenhoven 2008). Det var ikke lykken og det gode liv, der stod i centrum. Det var ulykke og dårlige liv. Nærmere bestemt var spørgsmålet, hvad der kunne gøres ved depressioner, marginalisering og andre dårligheder. Interessen samlede sig først og fremmest om *barrierer* mod det gode liv. Selve det gode liv blev mere betragtet som en individuel størrelse, som det ikke rigtig gav mening at beskæftige sig med for andre end personen selv. Mennesker i moderniteten skulle nok frigøres (og muligvis hjælpes, hvis de på den ene eller anden led fik et direkte dårligt liv), men lykken var de selv, som autonome individer, herre over (Haybron 2008).

Allerede i 60'erne var der ganske vist begyndt at komme fokus på, at den traditionelle økonomiske indgangsvinkel til det gode liv gennem pengeindkomst var for snæver, og at f.eks. bruttonationalproduktet alene måske ikke var noget gyldigt mål for et samfunds velfærdsmæssige tilstand (Hansen 2007). Man begyndte derfor at arbejde med sociale indikatorer som supplement, og herhjemme gav disse diskussioner blandt andet anledning til, at Erik Jørgen Hansen fik ideen til at igangsætte de såkaldte *levetårsundersøgelser*. Det lod dog vente på sig med udbredelse af undersøgelser, hvor folk blev spurgt direkte om lykke og tilfredshed, dvs. *subjective well-being*. Men fra i hvert fald først i 1990'erne ændrede dette sig, og siden har der nærmest været tale om en eksplosion i lykkeforskningen. Denne udvikling, med opblomstring af lykkeundersøgelser hænger i øvrigt sandsynligvis sammen med nogle mere generelle strømninger i det senmoderne samfund. Sociologen Anthony Giddens skriver fra først i 90'erne om, hvordan modernitetens emancipationspolitik, der handler om livschancer, ikke længere kan stå alene, men må kobles til livspolitik, der handler om

livsbeslutninger, en politik for identitet, selvaktualisering og valg i en aftraditionaliseret verden (Giddens, 1990, 1994, 1995).

I begyndelsen af opblomstringsperioden inden for lykkeforskningen handlede det mestendels om at finde de baggrundsfaktorer, der påvirker *subjective well-being*. Interessen kunne her samle sig om individfaktorer som køn, alder, uddannelse, arbejds-situation og indkomst, eller om faktorer på landeniveau som BNP, gini-koefficient, velfærdsstatstype og politiske institutioner – forklaringsforslagene har været mange. Efterhånden begyndte interessen, specielt på mikroplanet, også at gå over imod forståelse af de *processer*, der leder frem til lykke og tilfredshed, hvor f.eks. individers målsætninger, ”coping efforts”, dispositioner og personlighed, står i centrum (Diener et al 1999).

Vi skal ikke for nærværende gå ind i en nærmere diskussion af resultaterne eller af uenighederne på området (for gode oversigter, se f.eks. Diener et al 1999; Diener, Helliwell & Kahneman (red.) 2010; Gundelach & Kreiner 2004; Helliwell & Putnam 2004; Eid & Larsen (red.) 2008). Det vigtigste udgangspunkt for artiklen her er, at der er store forskelle mellem de enkelte lande. Nogle af dem kan man forholdsvis let gøre rede for. Tager man alle verdens lande ind i en kvantitativ analyse, kommer man ganske langt med økonomiske og andre forklaringer, der klart adskiller f.eks. i-lande fra u-lande. Men der er også en stor uforklaret variation. Det er ikke svært at forklare forskellene mellem f.eks. Skandinavien og Indien (ud fra velstand), men det er straks en større udfordring at finde forklaringer på forskellen i lykke eller tilfredshed med tilværelsen mellem Sverige og Danmark.

Parallelt med forskningen i årsager til *subjective well-being* har man inden for forskningen naturligvis også diskuteret definitioner og operationalisering af begrebet. En del forskere behandler stadigvæk begrebet, som om det udgjorde én samlet dimension, men langt de fleste hælder i dag i retning af, at der er tale om to overordnede dimensioner, som i grove træk kan defineres som henholdsvis *tilfredshed med livet* og *lykke*, hvor førstnævnte er en kognitiv evaluering af livstilfredshed, mens sidstnævnte er af mere affektiv/emotionel karakter. Nogle betragter endvidere lykke som et delelement af en mere omfattende dimension for positive følelser, og der argumenteres i øvrigt for i surveyundersøgelser at medtage items for negative følelser i måling af begrebet. (Diener 2009)

Hvis vi holder os til definitionen med to hoveddimensioner, som typisk defineres som lykke og tilfredshed med livet, så er det imidlertid forskelligt, hvordan disse operationaliseres. Nogle konstruerer skalaer ud fra serier af survey-items, men det mest udbredte i de almindeligt tilgængelige internationale surveydata er en operatio-

naliserings i form af to enkeltspørgsmål². I Eurobarometer-undersøgelserne spørges der f.eks. ind til tilfredshed med livet på følgende måde: *I det store og hele, er du så meget tilfreds, nogenlunde tilfreds, ikke særlig tilfreds eller overhovedet ikke tilfreds med din tilværelse?*³ Og i et spørgeskema fra European Values Study 1990 forsøges lykke-dimensionen indfanget med følgende spørgsmål: *Alt taget i betragtning – vil De mene, at De er: Meget lykkelig, Ret lykkelig, Ikke særlig lykkelig eller Slet ikke lykkelig?*⁴ I afsnit 5 diskuterer vi nogle af de mest udbredte mål, hvormed man har forsøgt at indfange disse to dimensioner ved hjælp af enkeltspørgsmål. Det viser sig i øvrigt, at hvad der ved en overfladisk læsning ser ud til at være ganske ensartet, alligevel dækker over ikke ubetydelige forskelle. Også i danske målinger har der til- eller utilsigtet sneget sig en hel del forskelle ind.

Disse forskelle i definitioner og operationaliseringer afspejler sig også i resultaterne. Det er naturligvis velkendt inden for forskningsfeltet, men det er måske ikke trængt så meget frem til den efterhånden ganske betydelige del af samfundsforskningen, der finder sig selv som brugere af disse informationer – og endnu mindre i den bredere offentlighed. Danmark ligger, som allerede nævnt stort set konstant på en topplacering i alle undersøgelser, når det gælder tilfredshed med livet. Ser man imidlertid i stedet for på lykke-dimensionen, er resultaterne faktisk mere varierende. Ganske vist ligger Danmark i seneste EVS/WVS-undersøgelse (2004-2008) med 59 deltagende lande på en andenplads i lykke, sjovt nok efter Mexico, men i en anden international undersøgelse, nemlig ISSP-undersøgelsen fra 2002, ligger Danmark på en mindre flatterende 13. plads ud af 35 lande (egne beregninger). Placeringen af Danmark er altså mindre stabil, og mindre entydigt høj, når det gælder lykke, end når det gælder tilfredshed med livet.

Lande-sammenlignelige survey-data?

Spørgsmålet angående sammenlignelige survey-data fra forskellige lande bliver af større og større vigtighed. Ikke fordi det i dag er vanskeligere at harmonisere, end det var tidligere, men fordi der er kommet langt flere survey-data, der i princippet

² Hertil kommer undertiden operationaliseringer på mere specifikke felter inden for SWB som f.eks. arbejdslivet, familien og ens finansielle situation

³ Standard Eurobarometer 65: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb65/eb65_en.htm Den originale engelske formulering lyder: "On the whole, are you very satisfied, fairly satisfied, not very satisfied or not at all satisfied with the life you lead?"

⁴ European Values Study 1990: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/surveys/survey-1990.html> Den originale engelske formulering lyder: "Taking all things together, would you say you are ..." med svarkategorierne "Very happy", "Quite happy", "Not very happy", "Not at all happy" plus en ved ikke-kategori.

skulle være fuldt sammenlignelige, fordi de er blevet til ud fra et fælles ”master skema” på engelsk. Inden for de seneste årtier er der således udviklet en del store internationale survey-undersøgelser. I flæng kan nævnes *Eurobarometer*, *European Values Study*, *World Value Survey*, *International Social Survey Programme* og *European Social Survey*, hvor alle har fri adgang til data via Internettet.

Ganske vist gøres der fra organisationerne, der leder de internationale surveys, store bestræbelser på at harmonisere spørgsmålene gennem formaliserede oversættelsesprocedurer, men det er ikke alle formaliserede procedurer, der er lige gode, hvilket bl.a. får de to forskere i survey-komparabilitet Michael Braund og Janet A. Harkness til at konkludere, at ”[i]n order to make sure that respondents anchored in different cultural contexts perceive one and the same intended *meaning*, procedures of question development, question testing, and question translation need to change.” (Braun & Harkness 2005, p 104, vores kursivering).

Næsten uanset hvad man sætter i værk, er der aldrig fuldkommen garanti for helt sammenlignelige data. Nogle begreber og spørgsmål vil altid være meget vanskelige at oversætte, sådan at meningen bliver præcis den samme, enten af sproglige eller kulturelle årsager. Man taler i den forbindelse om ”semantic loss and gain”, hvor noget af betydningen i originalen, eller kildeteksten, går tabt i måltæksten, mens anden betydning kommer til (Harkness & Schoua-Glusberg 1998). Strengt taget er kriteriet ikke, at spørgsmål skal være identiske, men derimod at de skal være *ækvivalente*, hvilket i princippet kan begrunde forskellige formuleringer – selv om dette dog yderst sjældent sker tilsigtet.

Det giver næsten sig selv, at oversættelsesproblemer meget sjældent er *hele* forklaringen på de målte forskelle mellem landene. Man finder f.eks. også forskelle mellem lande, hvor indbyggerne taler samme sprog, og som har besvaret nøjagtigt de samme spørgsmål på samme tid. Og man finder lande, hvor der tales flere forskellige sprog, men hvor svarfordelingen er tilnærmelsesvist den samme inden for det enkelte land uanset sprog. Eksempelvis findes der undersøgelser, der viser, hvordan tysktalende, fransktalende, og italiensktalende respondenter i Schweiz ligger på næsten samme niveau for lykke indbyrdes, men et godt stykke over niveauet for respondenter i Tyskland, Frankrig og Italien (Hellevik 2008, p19).⁵ Ruut Veenhoven (2008), initiativtager til World Database of Happiness, har fundet lignende resultater ved at undersøge landene Canada, England, Frankrig, Holland og Belgien, hvor sprog kan holdes konstant, mens den anden faktor varierer og omvendt.

⁵ Fra en masteropgave fra 2006 af A. Børsum.

På den anden side er det trods alt sandsynligt, at *noget* af den forskel, vi ser mellem landene i svarfordelingen på survey spørgsmål, netop skyldes oversættelsesproblemer, samt at disse problemer muligvis ved nogle af de mere spektakulære resultater, som f.eks. det danske niveau for tilfredshed med livet, kan være ret så store. Flere forfattere peger da også på betydelige problemer med oversættelse af *happiness* til andre sprog ifm. surveyundersøgelser (f.eks. Duncan 2005; Wierzbicka 2004; Stefanowitsch 2004).

At problemerne nærmest *må* forekomme, fremgår også indirekte af de efterhånden mange undersøgelser af survey-svarenes følsomhed over for spørgsmålsformuleringen. Selv ganske små forskelle i spørgsmålsformulering eller i svarkategorier – som umiddelbart *må* forekommer ubetydelige – har vist sig at kunne give ret så væsensforskellige svarmønstre. Det er f.eks. også påvist i en lang række danske surveyeksperimenter. F.eks. ses der i to forskellige, men ud fra en umiddelbar betragtning meget ens, versioner af et spørgsmål om indflydelse på sundhedsvæsenet hele 20 procentpoint forskel ved en af svarkategorierne (Olsen 1998, p115).

Man kender også problemet fra undersøgelser af tilfredshed med den offentlige service, hvor man med brug af svarkategorierne ”meget tilfreds”, ”ret tilfreds” osv. som regel konstaterer en overvældende tilfredshed på 80-90 pct., men hvor man med små ændringer i svarkategorierne kan fremkalde et langt mere kritisk billede. Det kan f.eks. være tilfældet, hvis man inkluderer svarkategorier som ”ikke helt tilfreds”, eller ”ikke helt godt” – eller hvis man spørger lidt mere konkret (Nielsen & Goul Andersen, 2006).

Der er altså klare indikationer på, at forskel i tilfredshedsniveau mellem forskellige lande med forskellige sprog i en vis udstrækning skyldes oversættelsesproblemer, og det er dén fejlkilde, der sættes fokus på i artiklen her. Der findes imidlertid også en anden hovedtype af fejlkilder i sådanne landesammenligninger, nemlig forskelle i kultur, eller mere præcist forskelle i svarnormer⁶. Det er således muligt, at danskeres udbredte tendens til at erklære sig tilfredse i surveyundersøgelser, lige fra tilfredshed med serviceydelser til tilfredshed med tilværelsen i almindelighed, mere har at gøre med en særlig dansk tilfredshedskultur, end det har at gøre med betydningen af de enkelte ord og sætninger på forskellige sprog. Danskernes lykkeniveau iflg. de internationale surveyundersøgelser har efterhånden ofte været overskrifter i aviser og andre medier, og man kunne yderst set endda have en hypotese om, at der efter-

⁶ Problemer med kulturforskelle angår selvkært ikke alene internationale sammenligninger, men også f.eks. sammenligninger mellem forskellige landsdele inden for samme land, hvor der jo f.eks. også kan være forskellige svarnormer.

hånden i Danmark ligefrem er gået sport i at være verdens mest lykkelige. Dertil skal lægges effekten fra det, der inden for metodeforskningen kaldes for *satisficing* (Olsen 1998). Inden for en type af spørgsmål som tilfredshedsspørgsmål kan der være tale om en velkendt fejlkilde ved personlige interview, nemlig at respondenter forsøger at behage interviewer, eller i hvert fald bibeholde den gode stemning. Man kunne udmærket forestille sig, at denne fejlkilde kan være større i nogle lande end i andre. Og at denne behageeffekt findes ved netop lykkespørgsmål, har Ottar Hellevik vist ved at sammenligne svar på lykkespørgsmål mellem undersøgelser, hvor der er benyttet forskellige interviewmetoder. I de undersøgelser, hvor der blev benyttet personligt interview, lå andelen ”meget lykkelige” 8-10 procentpoint over tilsvarende andel i de undersøgelser, hvor der blev benyttet spørgeskema med selvudfyldning (Hellevik 2008, pp 24-25).

Der har været forskellige metoder til at undersøge effekter af kultur og sprog samt at korrigere for sådanne effekter. F.eks. har Efrén O. Pérez (2011) forsøgt at udskille sprogeffekter på politiske holdnings- og vidensvariabler gennem brug af strukturelle ligningsmodeller. Metoden er begrænset til variabler, der er del af et bagvedliggende begreb, der indfanges ved en serie items/variabler. Desuden fordrer metoden, at der kan findes alle relevante kontrolvariabler, som alder, uddannelse etc., der potentielt vil kunne forklare sprogeffekten. Kan man ikke det, anbefaler Pérez selv en metode, der ligner den, vi benytter i nærværende artikel, jævnfør afsnit 4 nedenfor. Endelig skelner metoden ikke mellem kulturelle effekter på svartilbøjeligheder og de rene sprogeffekter, der vedkommer oversættelsesproblematikken.

En anden, og lovende, metode til udskilning og korrektion af sprogeffekter er benyttelsen af *anchoring vignettes*”, en metode udviklet af Gary King og andre (King et al 2004; Hopkins & King 2010). Ideen er her at ”forankre” respondenternes egne attituder til en serie fiktive personer med hver deres vignette (beskrivelse) og efterfølgende undersøge og justere respondenternes egne attituder ift. disse ankre. Tanken er, at de fiktive personers niveau (for f.eks. lykke) er ens for alle respondenter, sådan at afvigelse fra respondent til respondent i bedømmelse af niveau for de fiktive personer viser graden af usammenlignelighed, samt at samme usammenlignelighed gælder mellem respondenternes vurdering af eget niveau. Metoden har også været benyttet i forbindelse med lykkeforskning af Kapteyn et al (2010). I denne komparative undersøgelse af Holland og USA oplystes for samtlige respondenter ti forskellige, fiktive personer med hver deres vignette, hvor der veksles på faktorerne alder, familieforhold, indkomst, arbejdsforhold og helbred. Respondenterne blev bedt om at vurdere livstilfredshed for hver af de ti fiktive personer samt også efterfølgende at vurdere deres egen personlige livstilfredshed. Ud fra forankringen i de fiktive personer justere

res vurderingen af egen livstilfredshed til en fælles skala. Resultatet i den konkrete undersøgelse var dog, at der kun var ret ubetydelige forskelle mellem de justerede og de ikke-justerede forskelle i livstilfredshed mellem respondenter fra Holland og USA.

Anchoring vignettes-metoden har også været benyttet med Danmark som et ud af syv lande i en undersøgelse af jobtilfredshed. Her finder Nicolai Kristensen og Edvard Johansson (2006), at den gennemsnitlige danske jobtilfredshed falder et par pladser ned ad rangstigen ved brug af *anchoring vignettes* i forhold til den topplacering, Danmark ellers indtog uden brug heraf. Disse resultater, som også viser andre ændringer i rangstigen end den danske, yder støtte til en af vores to centrale hypoteser, nemlig at danskere har en generel tendens til at erklære sig tilfredse, set i forhold til andre lande.

Anchoring vignettes-metoden har to vigtige forudsætninger: respons-ækvivalens og vignet-ækvivalens. Respons-ækvivalens betyder, at respondenter svarer ækvivalent på spørgsmålene vedrørende henholdsvis de fiktive personer, beskrevet i vignetterne, og respondenter selv. Denne forudsætning er sikkert ikke så problematisk. Den anden forudsætning, vignet-ækvivalens, betyder, at den faktiske, men uobserverede, vurdering af livstilfredshedsniveauet for de fiktive personer er ens blandt de forskellige sproggrupper. Dette betyder, at undersøgelse af sprogeffekt og korrektionen heraf er begrænset til ikke alt for forskellige kulturer (Kristensen & Johansson 2008). Ydermere er det også ved denne metode vanskeligt at skille kulturelle forskelle i svartilbøjeligheder fra egentlige sprogeffekter, der har med oversættelsesproblematikken at gøre.

Vi har ovenfor diskuteret oversættelsesproblematikken, der står i centrum for artiklens undersøgelse, og også kort været inde på andre typer af fejlkilder i internationale sammenligninger af surveysvar. I det følgende opstiller vi hypoteser angående betydningen af konkrete oversættelser fra engelsk til dansk, og vi gennemgår vores design til at undersøge de forventede sprogeffekter.

Hypoteser og undersøgelsesdesign

Det helt overordnede spørgsmål i undersøgelsen er, som beskrevet ovenfor, om en del af de landeforskelle, vi ser i svar på *subjective well being*-spørgsmål, skyldes oversættelsesproblemer. Vi har to hovedteser i forbindelse med det spørgsmål, hvad angår Danmarks placering.

For det første har vi en mistanke om, at ordet ”lykkelig” signalerer noget større eller dybere i forhold til den term, der benyttes i de fleste andre landes survey, f.eks. den

engelske term "happy". I *Den Danske Ordbog* beskrives "lykkelig" som en tilstand, hvor man "føler dyb glæde og stor tilfredshed", mens *Oxford Dictionary of English* beskriver "happy" som "feeling or showing pleasure or contentment". En sådan gradsforskel skulle i givet fald betyde, at det er vanskeligere at score højt på en lykke-skala end på en happy-skala.⁷ Dette bekræftes da også i de fleste store internationale surveyundersøgelser, hvor Danmark ligger knapt så entydigt i toppen på lykke-ranglisten som på "tilfredshed med livet", hvor Danmark stort set altid er nummer 1 eller 2. Undtagelsen er European Social Survey, hvor Danmark også på spørgsmålet om lykke ligger stabilt som nummer 1. Her er spørgsmålet imidlertid målt på en 0-10 skala, hvor polerne hedder henholdsvis "Særdeles ulykkelig" og "Særdeles lykkelig", hvor det på engelsk hedder "Extremely unhappy" og "Extremely happy". Her har vi altså stadig "lykkelig" i stedet for "happy", men det kan antages, at det danske ord "særdeles" opfattes som en grad svagere end det engelske "extremely". Selv svenskerne har her valgt at oversætte direkte, således at deres positive pol hedder "extremt lykkelig".

For det andet har vi en mistanke om, at der gør sig noget specielt gældende ved det danske ord "tilfreds" eller "tilfredshed", og at det kan være en af årsagerne til, at Danmark ligger så stabilt i top, hvad angår netop tilfredshed med livet, således altså også højere end vore nordiske broderlande. Hvis vi tager Danmark og Sverige som eksempel, så viser European Values Study-undersøgelsen fra 1999 (hvor der er spurgt ind til både tilfredshed med livet og lykke, og hvor begge lande deltog), at effekten af en "landedummy" (todelt variabel: dansk vs. svensk) på henholdsvis tilfredshed med livet og lykke er langt stærkere for den førstnævnte, altså tilfredshed med livet. Mellem landedummy og tilfredshed med livet ses en Gamma korrelationskoefficient på 0,30, mens Gamma for sammenhængen mellem landedummy'en og lykke kun er på 0,16⁸ Sådanne resultater er indicier på, at sproget har en betydning.

⁷ Den amerikanske psykolog og lykkeforsker Daniel Gilbert skriver også om, hvordan der ligger to forskellige betydninger i det engelske ord happy, dels en "emotional" forståelse, dels en "judgemental" forståelse (Gilbert 2006, pp 37-38). Han eksemplificerer med sætningen: "I'm happy they caught the little bastard who broke my windshield", noget som siges uden den mindste følelse af fornøjelse. I sådan en situation ville man på dansk være mest tilbøjelig til at oversætte "happy" med "glad", og man ville næppe kunne forsvare at oversætte med "lykkelig".

⁸ Den angivne Gamma for sammenhængen mellem landedummy og tilfredshed med livet er ved en rekodet tilfredshedsvariabel. Tilfredshedsvariablen er oprindeligt målt på en 1 til 10-skala, som så er rekodet til en 1 til 5-skala ifm. denne korrelation, da Gamma er sensibel overfor antallet af kategorier, således at jo færre kategorier, jo højere korrelation alt andet lige. Ved den oprindelige 1-10-variabel er Gamma på 0,27, altså stadigvæk langt stærkere end for lykkespørgsmålet.

Det er imidlertid ikke nemt at efterprøve hypoteser som ovenstående helt nøjagtigt, for uanset hvilket undersøgelsesdesign, man kan tænke sig, vil der kunne påpeges problemer i det. Vi har helt konkret i dette projekt valgt at opstille et surveyeksperiment, hvor vi, efter udtrækning af en stikprøve, tilfældigt har opdelt denne i to lige store grupper og derpå udsendt et spørgeskema formuleret på dansk til den ene halvpart af respondenterne og på engelsk til den anden halvpart. Tanken er, at to sprogligt forskellige versioner af samme spørgsmål vil give respondenterne forskellige konnotationer og dermed resultere i forskellige svar, således at f.eks. en norm om at være ”tilfreds” antages at være svagere, når der spørges på engelsk. Kravet er naturligvis, at de grupper, der besvarer hhv. den danske og engelske version, skal være ensartet sammensat, enten ved tilfældig udvælgelse eller ved bevidst at udvalge en kontrolgruppe, der matcher forsøgsgruppen, specielt på de faktorer, der påvirker *subjective well being*. Man kunne så indvende, at danskeres opfattelse/forståelse af et spørgsmål formuleret på engelsk ikke lader sig sammenligne med indfødte engelsktalendes opfattelse/forståelse af samme spørgsmål. Det umiddelbart mest attraktive design ville være at sample blandt decideret tosprogede personer. Den type forsøg bliver omtalt af Efrén O. Pérez (2011) i en amerikansk kontekst (engelsk og spansk). Det er imidlertid, om ikke umuligt, så dog yderst vanskeligt i en dansk kontekst at gennemføre sådan et design. Og man kan stadigvæk i eksperimenter med decideret tosprogede stille spørgsmål til, om f.eks. en spansk/engelsk tosproget respondent forstår f.eks. engelsk på samme måde som en ikke-tosproget engelsktalende respondent. Men det korte af det lange er, at vi gennem vores eksperiment ikke benhårdt kan slutte til, at de svarforskelle, der måtte forekomme, indfanger forskellen i forståelse af spørgsmålene mellem personer med dansk og engelsk som modersmål. Det er naturligvis en relevant indvending, men vi har forsøgt at begrænse denne fejlkilde ved at udtrække stikprøven blandt universitetsstuderende, dvs. blandt unge mennesker, der er vant til at læse engelske tekster i det daglige. Endvidere har vi spurgt ind til deres engelskkundskaber for at checke, hvorvidt eventuelle forskelle i svarene mellem den danske og den engelske udgave af skemaet hænger sammen med forskelle i sprogkundskaber.⁹ Og hvis de på forhånd opstillede hypoteser bekræftes, vil det yde støtte til designet, om end ikke bortfejle en hver tvivl om det.

Der er i undersøgelsen indsamlet svar fra 1.408 studerende på Det Samfundsvidenskabelige Fakultet på Aalborg Universitet i tiden november 2009 til januar 2010. Det svarer til en besvarelsesprocent på godt 37 procent. Det er ikke nogen prangende

⁹ Ideen til undersøgelsesdesignet opstod ifm. det oprindelige ”setup”, hvor et svensk universitet samarbejdede med en parallel og helt tilsvarende undersøgelse på svenske studerende. Et sådan komparativt design ville generelt kunne give lidt større udsigelseskraft. Designet giver imidlertid også god mening for den danske del isoleret.

svarprocent, og vi kunne selvfølgelig have ønsket os den noget bedre. På den anden side er svarprocenten ikke nødvendigvis en særlig vigtig parameter, netop når det gælder denne type af eksperimenter. Vi sigter jo ikke mod at sige noget om holdninger hos den samlede population af studerende på fakultetet, endsige på universitetet. Selv om den gruppe, der har besvaret skemaet, skulle vise sig at afvige fra den samlede population af studerende på en eller flere parametre, vil dette kun påvirke resultaterne, hvis sådanne parametre har indflydelse på sprogeffekten. Hvis det f.eks. primært var kvindelige studerende, der havde besvaret skemaet, og hvis sprogeffekten primært findes blandt mænd, ville det naturligvis være problematisk. Helt konkret er det dog mere end vanskeligt at forestille sig parametre, der skulle have sådan en effekt. Valget af studerende skyldes både tilgængelighed og sprogkundskaber. Det er dog en forudsætning for konklusionerne i artiklen, at vi i de internationale surveyundersøgelser genfinder de samme landeforskelle blandt studerende, som gælder for hele befolkningen. Dette har imidlertid også vist sig at holde: Også blandt studenterne er danskerne de mest lykkelige i Europa, portugiserne mindst.

Inden udsendelsen via e-mail med link til spørgeskema, havde vi som nævnt tilfældigt opdelt bruttostikprøven i to halvdele, hvor den ene halvdel skulle besvare den danske version og den anden halvpart den engelske. Vi har imidlertid yderligere delt op, sådan at der er fire danske grupper og fire engelske, altså i alt otte lige store grupper, stratificeret på køn og uddannelse. Dette er gjort for at kunne efterprøve flere varianter af visse spørgsmål i skemaet. Der er dog kun et enkelt spørgsmål, hvor vi har udnyttet alle otte grupper fuldt ud. I nettostikprøven på de 1.408 respondenter viser der sig kun ubetydelige forskelle mellem de otte grupper på køn, alder, semester og uddannelse. Besvarelsesprocenten er imidlertid noget forskellig mellem grupperne. Således er der en forholdsvis lav besvarelsesprocent på samtlige fire grupper med engelsksprogede versioner af skemaet. Det kunne måske umiddelbart tyde på, at der i gruppen med den engelske udgave er faldet en del fra pga. sprogvanskeligheder, således at der er systematisk forskel mellem respondenterne i de to hovedgrupper. Ud fra svarene på spørgsmålet om engelskkundskaber ser det imidlertid ikke ud til at være tilfældet. Det skal nævnes til slut i denne forbindelse, at vi i analyserne kun har medtaget respondenter med dansk statsborgerskab, da der – helt naturligt – var en overvægt med anden statsborgerskab end dansk blandt dem, der besvarede de engelske versioner.

Endelig skal det nævnes, at respondenterne naturligvis ikke har været klar over, at de var deltagere i et eksperiment, samt at de ud over at besvare selve eksperimentsspørgsmålene har skullet besvare en række ”dækspørgsmål”, sådan at skemaet samlet set har lignet et helt normalt spørgeskema.

Spørgsmålsformuleringer

Der er i alle versioner af spørgeskemaet stillet ét spørgsmål om tilfredshed med livet samt ét spørgsmål om lykkefølelse. Vi har imidlertid benyttet flere varianter, nemlig to danske varianter af tilfredshed med livet-spørgsmål, der sammenlignes med to engelske ditto, samt to danske varianter af lykkespørgsmål, der sammenlignes med to engelske ditto.

Det vigtigste kriterium for udvælgelse/konstruktion af de forskellige spørgsmålsvarianter har været, at formuleringerne stemmer overens med gængse formuleringer på henholdsvis dansk og engelsk i store internationale surveyundersøgelser som European Values Study og European Social Survey, idet det var Danmarks placering på lykke- og tilfredshedsskalaen i disse internationale undersøgelser, der fra starten dannede grundlag for at opstarte projektet. Dog har der været andre kriterier, der ind i mellem har fået os til at ændre lidt i de oprindelige formuleringer eller supplere med en ændret version. Da undersøgelsen indgår i et større projekt sammen med svenske partnere, skulle formuleringerne på dansk ikke blot stemme overens med de engelske formuleringer, men også med de svenske. Det viste sig af og til vanskeligt at finde internationale undersøgelser, hvor begge lande indgik med det samme spørgsmål om lykke eller tilfredshed med livet – og hvor der ikke var tale om åbenlyse problemer med en konkret oversættelse. Specielt mht. spørgsmålene om tilfredshed med livet skulle der også helst indgå så få begreber som muligt, ud over ”tilfredshed” og ”liv”, sådan at der ikke blev for megen tvivl i konklusionerne.

På baggrund af disse overvejelser er vi således endt med to danske varianter af både tilfredshed med livet-spørgsmål og lykkespørgsmål, der sammenlignes med tilsvarende spørgsmål på engelsk. Faktisk indgår der endda tre versioner af det danske lykkespørgsmål, da den ene version utilsigtet optræder i to varianter i de danske ISSP-undersøgelser. Sammenligningen af de to danske varianter af samme spørgsmål med den engelske udgave kan bidrage lidt til diskussionen af svarforskelle grundet formuleringsforskel versus sprogforskel. Det blev overvejet, hvorvidt sådan en dansk variation i formulering skulle sættes mere i fokus i undersøgelsen og således mere systematisk inddrage forskellige danske varianter, men det blev fravalgt for ikke at risikere at ende op med for små grupper samt hensynet til overvejende at benytte eksakte kopier af spørgsmål fra store internationale surveyundersøgelser.

De endelige spørgsmålsformuleringer fremgår af Tabel 1. Heri fremgår endvidere, hvilken international undersøgelse formuleringen er hentet fra, samt hvilken gruppe i stikprøven de indgår i.

Tabel 1: Danske og engelske formuleringer af spørgsmål vedrørende tilfredshed med livet samt lykke. Kilder fremgår i parentes.

<i>Dansk</i>	<i>Engelsk</i>
<p>GRUPPE 1 & 2 (SE TABEL 2)</p> <p><i>I det store og hele, er du så meget tilfreds, nogenlunde tilfreds, ikke særlig tilfreds eller overhovedet ikke tilfreds med din tilværelse?</i></p> <p>(Formulering fra Eurobarometer)</p>	<p>GRUPPE 5 & 6</p> <p><i>On the whole, are you very satisfied, fairly satisfied, not very satisfied or not at all satisfied with the life you lead?</i></p> <p>(Formulering fra Eurobarometer)</p>
<p>GRUPPE 3 & 4</p> <p><i>Når alt tages i betragtning, hvor tilfreds er du så nu med dit liv som helhed?</i></p> <p>Svarkategorier: 0-10, hvor polerne har etiketterne <i>Særdeles utilfreds</i> og <i>Særdeles tilfreds</i>, plus en <i>Ved ikke</i>-kategori.</p> <p>(Formulering fra European Social Survey)</p>	<p>GRUPPE 7 & 8</p> <p><i>All things considered, how satisfied are you with your life as a whole nowadays?</i></p> <p>Svarkategorier: 0-10, hvor polerne har etiketterne <i>Extremely dissatisfied</i> og <i>Extremely satisfied</i>, plus en <i>Don't know</i>-kategori.</p> <p>(Formulering fra European Social Survey)</p>
<p>GRUPPE 1 & 2 (SE TABEL 3)</p> <p><i>Alt taget i betragtning – vil du mene, at du er:</i></p> <p>Svarkategorier: <i>Meget lykkelig</i>, <i>Ret lykkelig</i>, <i>Ikke særlig lykkelig</i> og <i>Slet ikke lykkelig</i>.</p> <p>(Formulering fra European Values Study)</p>	<p>GRUPPE 5 & 6</p> <p><i>Taking all things together, would you say you are:</i></p> <p>Svarkategorier: <i>Very happy</i>, <i>Rather happy</i>, <i>Not very happy</i> og <i>Not at all happy</i>.</p> <p>(Formulering fra European Values Study)</p>
<p>GRUPPE 3 (SE TABEL 4)</p> <p><i>Hvis du tænker på din tilværelse i al almindelighed for tiden, hvor lykkelig vil du så sige du er?</i></p> <p>Svarkategorier: <i>Meget lykkelig</i>, <i>Ret lykkelig</i>, <i>Ikke særlig lykkelig</i>, <i>Slet ikke lykkelig</i> og <i>Ved ikke</i>.</p> <p>(Tæt på ISSP 2001)</p> <p>GRUPPE 4</p> <p><i>Alt taget i betragtning, hvor lykkelig eller ulykkelig vil du så sige, at du er?</i></p>	<p>GRUPPE 7 & 8</p> <p><i>If you were to consider your life in general these days, how happy or unhappy would you say you are, on the whole?</i></p> <p>Svarkategorier: <i>Very happy</i>, <i>Fairly happy</i>, <i>Not very happy</i>, <i>Not at all happy</i>, <i>Can't choose</i>.</p> <p>(Formulering fra ISSP 2001 og 2007)</p>

<i>Dansk</i>	<i>Engelsk</i>
Svarkategorier: samme som ovenfor. (Formulering fra ISSP 2007)	

Analyse

Vi skal nu se nærmere på resultaterne fra undersøgelsen. Primært drejer analysen sig om tre simple krydstabeller med tilhørende statistisk mål for gruppefor- skel/sammenhæng samt – for et af tilfredshed med livet-målene – én ordinær t-test for forskel i gennemsnit mellem to grupper: dansk og engelsk. Da der er tale om et kontrolleret eksperiment, skulle det principielt ikke være nødvendigt at kontrollere disse sammenhænge mellem gruppetilhør og spørgsmålsvar.

Den første sammenligning fremgår af Tabel 2. Heri ses forskel i svarmønster mellem dansk og engelsk version af et ”tilfredshed med livet”-spørgsmål. Hypotesen er her, at respondenterne i den danske gruppe gennemgående svarer, at de er mere tilfredse med livet end respondenterne i den engelske gruppe.

Tabel 2: Sammenligning mellem dansk og engelsk udgave af mål for *tilfredshed med livet* i kopier fra Eurobarometer-undersøgelser. Rækkeprocenter.

Under tabellen angives Chi²-test og Gamma rangordens korrelationskoefficient. Stjerner ud for kategori på afhængig variabel angiver signifikans for forskel i andele mellem de to rækker (exact test).

DANSK (GRUPPE 1 OG 2):	<i>Meget tilfreds**</i>	<i>Nogenlunde tilfreds*</i>	<i>Ikke så tilfreds</i>	<i>Slet ikke tilfreds</i>	N (= 100 pct.)
I det store og hele, er du så:	52	43	5	0	358
ENGELSK (GRUPPE 5 OG 6):	<i>Very satisfied</i>	<i>Fairly satisfied</i>	<i>Not very satisfied</i>	<i>Not at all satisfied</i>	
On the whole, are you:	41	51	8	0	251

Chi²-test sign.: p = 0,020

Gamma rangordens korrelationskoefficient: 0,22 (p = 0,003)

***) p < 0,005; **) p < 0,01; *) p < 0,05

Hypotesen holder stik. 52 pct. i den danske gruppe svarer, at de er *meget tilfredse* med livet, mens kun 41 pct. i den engelske gruppe svarer tilsvarende *very satisfied*. Da den afhængige variabel er ordinalskaleret (og den uafhængige er en dummy), kan vi her

benytte en rangordenskorrelationskoefficient som Gamma til at beskrive og teste sammenhængen. Gamma er lig med 0,22 og er statistisk signifikant forskellig fra nul på 0,005 niveau. Sammenhængen er ganske vist ikke meget stærk, men det ville være en tilstrækkelig sprogeffekt til at give et gevaldigt ryk i internationale sammenligninger i tilfredshed med livet. Sammenligner vi i stedet for andele mellem de to gruppeinddelinger, ses statistisk signifikante forskelle ved *meget tilfreds* ($p < 0,01$) og *nogenlunde tilfreds* (0,05).

Vi har i Tabel 1 inddraget endnu et mål for tilfredshed med livet, nemlig et mål taget fra European Social Survey med en skala fra 0 til 10, hvor 10 i den danske version står for *særdeles tilfreds* og i den engelske for *extremely satisfied*. Man kunne her forestille sig, at forskellen ville være ret markant. For ikke blot har vi i den danske version ordet ”tilfreds”, som kan tænkes at virke som lidt af en magnet på danskere. Vi har endvidere i den engelske version ordet ”extremely”, og et så yderligtgående (for nu ikke at bruge ordet ekstremt også i beskrivelsen af ordet) adverbium kunne tænkes at frastøde respondenterne. Til at undersøge forskel i besvarelse mellem respondenter i den danske og den engelske gruppe benytter vi her en t-test – der tester forskel i gennemsnitlig tilfredshedsscore. Gennemsnitlig score i den danske gruppe er på 8,95, mens den i den engelske er 8,78 (begge grupper med en standardafvigelse på lige godt 1,5). Det må siges at være en forholdsvis lille forskel, og den er da heller ikke statistisk signifikant (p -værdi = 0,207).

Vores hypotese om en *markant* forskel kan altså ikke bekræftes. I bagklogskabens klare lys kan det dog muligvis forklares med brugen og placeringen af termen ”nu”, hhv. ”nowadays”. Den fulde ordlyd i henholdsvis den danske og engelske version lyder: ”Når alt tages i betragtning, hvor tilfreds er du så **nu** med dit liv som helhed?” og ”All things considered, how satisfied are you with your life as a whole **nowadays**?” I den danske version kan placeringen af ordet ”nu” lede tanken hen på den øjeblikkelige vurdering af livet *indtil nu*, dvs. livet i hele dets udstrækning fra fødslen til her og nu. I den engelske version kan den anderledes placering af ”nowadays” snarere få respondenterne til at evaluere livet *i alle sine facetter* her og nu. Nu må det nødvendigvis være sådan, at formuleringer på dansk og engelsk ikke kan have samme ordsætning, men i en situation som denne kan det diskuteres, om ikke der er lagt op til forskellige betydninger pga. den beskrevne forskel.

Opsummerende om tilfredshed med livet blev der altså fundet en forskel mellem dansk og engelsk version i den forventede retning, hvor respondenterne i de grupper, der har besvaret de to danske versioner, angav større tilfredshed med livet end respondenterne i de tilsvarende grupper, der har besvaret engelske versioner. Hvor

disse respondentgrupper vel at mærke har en helt ensartet sammensætning. Dog var kun den ene af de to forskelle mellem svarene statistisk signifikant.

Vi skal herefter se på forskellige versioner af lykkespørgsmålet. Spørgsmålet var her, om ordet ”lykkelig” signalerer noget større eller dybere i forhold til det engelske ”happy” og for den sags skyld mange andre landes oversættelse af ”happy”. Dvs. om ordet ”lykkelig” modsat ordet ”tilfreds” virker lidt som en magnet, der er vent omvendt, med den frastødende side fremad. Det er et ord, man normalt værger sig mod at tage i sin mund.

Kan vi så måle nogen effekt heraf, når vi stiller spørgsmålene på hhv. dansk og engelsk til vore danske forsøgspersoner? Som det fremgår af Tabel 1, har vi valgt at medtage to forskellige engelsksprogede lykkespørgsmål, hvoraf det ene spørgsmål sammenlignes med et tilsvarende dansk, mens det andet spørgsmål sammenlignes med to danske versioner. Den første sammenligning gælder en formulering, der på både dansk og engelsk er en kopi af European Values Study-spørgsmålet. Resultaterne fremgår af Tabel 3.

Tabel 3: Sammenligning mellem dansk og engelsk udgave af mål for *lykke* i kopier fra European Values Study. Rækkeprocenter.

Under tabellen angives Chi²-test og Gamma rangordens korrelationskoefficient. Stjerner ud for kategori på afhængig variabel angiver signifikans for forskel i andele mellem de to rækker (exact test).

DANSK (GRUPPE 1 OG 2):	<i>Meget lykkelig***</i>	<i>Ret lykkelig***</i>	<i>Ikke særlig lykkelig</i>	<i>Slet ikke lykkelig</i>	N (= 100 pct.)
Alt taget i betragtning – vil du mene, at du er::	29	64	7	0	357
ENGELSK (GRUPPE 5 OG 6):	<i>Very happy</i>	<i>Rather happy</i>	<i>Not very happy</i>	<i>Not at all happy</i>	
Taking all things together, would you say you are::	44	52	4	0	249

Chi²-test sign.: $p < 0,001$

Gamma rangordens korrelationskoefficient: -0,31 ($p < 0,001$).

***) $p < 0,005$; **) $p < 0,01$; *) $p < 0,05$

Forskellen er overraskende markant. Respondenterne, der har besvaret den engelske version af skemaet, fremstår som langt mere lykkelige (*happy*) end respondenterne, der har svaret på dansk. 44 pct. er ”very happy”, men kun 28 pct. er ”meget lykkelige”. Gamma er her -0,33 og statistisk højsignifikant ($p < 0,001$). Vi får altså stærkt

bestyrket mistanken om, at det er lettere at være ”happy” end at være ”lykkelig” – det sidste er øjensynligt et stort ord at tage i sin mund for danskere af bondeæt.

En yderligere understregning af, at resultatet ikke er nogen tilfældighed, får man ved sammenligningen på det andet lykkespørgsmål, hvor der er anvendt en engelsk ISSP-formulering fra 2001 og 2007 (altså samme formulering begge år), stillet over for de to, lidt forskellige, danske ISSP-oversættelser fra henholdsvis 2001 og 2007. I de to danske ISSP-målinger har der nemlig, som nævnt ovenfor, utilsigtet indsneget sig en lille forskel i spørgsmålsformuleringen. Svarkategorierne er dog de samme, og resultatet af en sammenligning af svarerne på de to formuleringer (ikke gengivet) viser ingen statistisk signifikant forskel, hvorfor vi har behandlet de to versioner under ét, når der sammenlignes med den engelske. Det er et eksempel på, hvordan sprogforskelle kan have større effekt end formuleringsforskelle, men det er selvfølgelig ikke nogen decideret test af de to typer af effekter mod hinanden.

Som det fremgår af tabel 4, finder vi endnu en gang en markant større lykke blandt respondenter i den engelske gruppe end i den danske. Forskellen er endda endnu mere markant end ved det første lykkespørgsmål fra værdiundersøgelsen i Tabel 3 ovenfor. Akkurat som før er der væsentligt flere, der er ”very happy” end ”meget lykkelige”, men denne gang finder vi også en større andel, der ”ikke (er) særlig lykkelig(e)”, end der er ”not very happy” – hhv. 10 pct. og 3 pct.

Tabel 4: Sammenligning mellem dansk og engelsk udgave af mål for *lykke* i kopier fra ISSP 2001 og 2007^A. Rækkeprocenter.

Under tabellen angives Chi²-test og Gamma rangordens korrelationskoefficient. Stjerner ud for kategori på afhængig variabel angiver signifikans for forskel i andele mellem de to rækker (exact test).

DANSK (GRUPPE 3 OG 4):	<i>Meget lykkelig***</i>	<i>Ret lykkelig***</i>	<i>Ikke særlig lykkelig*</i>	<i>Slet ikke lykkelig</i>	N (= 100 pct.)
Hvis du tænker på din tilværelse i al almindelighed for tiden, hvor lykkelig vil du så sige du er? ^B	25	66	9	0	351
ENGELSK (GRUPPE 7 OG 8):	<i>Very happy</i>	<i>Rather happy</i>	<i>Not very happy</i>	<i>Not at all happy</i>	
If you were to consider your life in general these days, how happy or unhappy would you say you are, on the whole?	44	53	3	0	223

Chi²-test sign.: $p < 0,001$

Gamma rangordens korrelationskoefficient: - 0,41 ($p < 0,001$).

^A De danske formuleringer er forskellige i 2001 og 2007, men resultater fra en sammenligning af svarene fra disse to versioner viser ingen statistisk signifikant forskel, hvorfor disse er lagt sammen til én samlet dansk version.

^B Her er vist formuleringen fra ISSP 2001. 2007-formuleringen lyder: *Alt taget i betragtning, hvor lykkelig eller ulykkelig vil du så sige, at du er?* (Svarkategorierne er de samme.)

***) $p < 0,005$; **) $p < 0,01$; *) $p < 0,05$

Konklusion

At danskerne er verdens mest lykkelige folk, er et af de få budskaber fra samfundsvidenskaberne, der er trængt bredt igennem i offentligheden, selvom de seneste surveyresultater antyder, at den økonomiske krise, der har været værre end blandt nabolandene, alligevel har formået at trykke den danske livstilfredshed en anelse nedad i forhold til lande, der klarer sig bedre igennem. Sigtet med artiklen her har været at undersøge kritisk, hvor sikre vi nu rent metodisk kan være på denne konklusion, og mere specifikt om oversættelse af surveysspørgsmål fra et engelsk ”master”-spørgeskema til et dansk spørgeskema har indflydelse til svarmønstrene. Dette er, i forlængelse af en semantisk diskussion, efterprøvet ved hjælp af et eksperimentelt design. Studiet er således også en første efterprøvning af værdien af at arbejde med dette design, først og fremmest med henblik på at teste pålideligheden af de store nationale forskelle i lykke og tilfredshed, som internationale undersøgelser beretter om.

For at starte med det metodiske, så har vi anvendt et eksperimentelt design, hvor universitetsstuderende ved Det Samfundsvidenskabelige Fakultet på Aalborg Universitet er anvendt som forsøgsgruppe til at besvare forskellige varianter af spørgsmål om lykke og tilfredshed med tilværelsen på hhv. dansk og engelsk. Fordelingen, mht. hvem der skulle besvare skemaet på hhv. dansk og engelsk, er foregået ved proportional stratificeret udvælgelse, så sammensætningen på diverse baggrundsvARIABLE som udgangspunkt er den samme.

Forudsætningen, for at dette design er meningsfuldt, er naturligvis, at de tværnationale forskelle også findes blandt universitetsstuderende. Så godt, vi har været i stand til at skyde os ind på denne kategori (universitetsstuderende) ud fra gængse surveys, synes denne betingelse at være opfyldt. Den næste forudsætning er så, at vi ikke får fuldkomne sammenfaldende resultater, når vi spørger på dansk og på engelsk. Hvis det var tilfældet, ville håbet om at kunne teste effekter af sproglige forskelle i oversættelsen på de målte tværnationale forskelle være ringe. Det viser sig imidlertid, at vi i flere tilfælde får overordentlig forskellige resultater, alt efter om vi bruger de engelske eller danske versioner af de mest gængse spørgsmålsformuleringer. Studerende, som i alle andre henseender må antages at være ens, svarer forskelligt, alt efter om de udspørges på dansk eller engelsk. Derfra kan man ikke slutte, at det er nøjagtig den samme sproglige indflydelse, der gør sig gældende, når indfødte danskere sammenlignes med indfødte englændere i disse undersøgelser. Men i og med at de på forhånd formulerede hypoteser er blevet bekræftet gennem undersøgelsen, styrkes konklusionen om, at i hvert fald det overordnede mønster ikke alene findes i det kunstigt opstillede eksperiment, men også i den "virkelige" verdens danske og engelske surveys. På den facon styrkes også tilliden til det metodiske design.

Vender vi os mod substansen, så er det en sandhed med modifikationer, at danskerne altid fremstår som verdens mest lykkelige mennesker. Det afhænger af, om man spørger om "lykke" eller om "tilfredshed med tilværelsen". Danskerne har typisk fremstået som verdens mest tilfredse folkefærd, men ikke som verdens mest lykkelige. Efter en oversigt over nogle af de typiske semantiske problemer – et noget forsømt emne i surveyforskningen – ser vi nærmere på de spørgsmål, der har været stillet, og designer herefter et eksperiment, der tager sigte på de vigtigste af de gængse spørgsmål i danske undersøgelser, hvor vi både kan måle forskellene mellem forskellige danske formuleringer og forskellene mellem spørgsmålene stillet på dansk og de engelske oversættelser.

Vi har i artiklen to hovedhypoteser. Den ene vurderer kritisk, at en del af årsagen til den danske topplacering for "tilfredshed med livet" skyldes en semantisk tiltrækningskraft fra det danske ord "tilfreds", mens den anden vurderer, at det danske ord

”lykkelig” har en modsat effekt, fordi det signalerer noget stort og dybfølt i forhold til den engelske udgave med termen ”happy” (samt givetvis også i forhold til en lang række andre landes oversættelse af ”happy”), og at dette forklarer den generelt noget lavere placering på lykkespørgsmål end på spørgsmål om tilfredshed med livet.

Vi får gennem analyserne bekræftet, at det er noget nemmere at være ”tilfreds med tilværelsen” end at være ”lykkelig”. På de danske spørgsmål er 51 pct. af svarpersonerne ”meget tilfredse” med tilværelsen, men kun 25 eller 28 pct. er ”meget lykkelige” (afhængig af, hvilken version, der benyttes). Interessant nok viser det sig, at når helt tilsvarende svarpersoner får stillet de engelske spørgsmål, der ligger bag de danske oversættelser, er der ikke nogen forskel: Her finder vi 41 pct. ”very satisfied” og 44 pct. ”very happy”. Begge hovedhypoteser finder altså støtte i analyseresultaterne. Tærsklen for, at en person på et spørgsmål om tilfredshed med livet kommer helt op og svarer ”meget tilfreds” ser ud til at være lavere end tærsklen for at svare ”very satisfied”, mens omvendt tærsklen for på et lykkespørgsmål at svare ”very happy” er lavere end tærsklen for at svare ”meget lykkelig”. Hvis vi ser på implikationerne fra artiklens resultater for Danmarks overordnede placering på *subjective well-being*, så kan man sige, at det er ét skridt frem og ét tilbage, for henholdsvis lykke og livstilfredshed. Der rokkes altså ikke i artiklen ved, at Danmark ligger ret godt placeret, hvad angår SWB.

Sideløbende med undersøgelsen af hovedteserne diskuteres også flere andre omkringstødende temaer med støtte fra resultater fra de mange stort anlagte internationale surveys som ISSP, World Values Study og European Social Survey. Blandt disse temaer kan nævnes den tilsyneladende, og utilsigtede, effekt af oversættelse af yderkategorien på en 0-10-svarskala ved et lykkespørgsmål. I den engelske ”master” fra European Social Survey er polerne henholdsvis ”extrem happy” og ”extrem unhappy”, hvilket på mange sprog er oversat direkte, mens det i Danmark er oversat med ”særdeles lykkelig” og ”særdeles ulykkelig”. Det noget vagere danske ord ”særdeles” (i forhold til den direkte oversættelse ”ekstremt”, sådan som f.eks. svenskerne har valgt) forklarer, hvorfor Danmark lige netop i denne survey også i lykkespørgsmål opnår topplaceringer – tærsklen flyttes simpelthen nedad i forhold til den engelske ”master” og mange andre landes oversættelser. Dette er et resultat, der i øvrigt har betydning langt ud over denne kontekst, hvor det er lykke/tilfredshedsspørgsmål, vi fokuserer på. 0-10 skalaer bruges i talrige sammenhænge i komparative surveys i dag. Og ”ekstremt” synes helt entydigt at være mere krævende end ”særdeles”.

Der kan også være forskellige betydninger af, hvordan man placerer henvisningen til tid i sådanne spørgsmål – ofte spørger man om tilfredshed med tilværelsen ”these

days” eller ”nowadays”, hvilket henviser til en bred vurdering (her og nu) på engelsk, mens det i nogle danske oversættelser kan opfattes som ”tilværelsen indtil nu” – hvilket kan befordre ganske anderledes svar.

Mht. hovedteserne har vi kun benyttet data fra Danmark, og man skal derfor være forsigtig med at trække for vidtgående slutninger, men vi har i hvert fald fået bekræftet, at det eksperimentelle forskningsdesign er lovende. Og vi har også fået bekræftet, at der er upåagtet store problemer ved internationale oversættelser af spørgsmål om lykke og tilfredshed, der bør mane til stor forsigtighed ved tolkningen af resultaterne – og til metodiske overvejelser over, hvorledes man kan forbedre sammenligneligheden.

Referencer

- Braun, Michael & Harkness, Janet A. (2005). “Text and Context: Challenges to Comparability in Survey Questions” in Hoffmeyer-Zlotnik, Jürgen H. P. & Harkness, Janet A. (Eds.): *Methodological Aspects in Cross-National Research*, Nachrichten, GESIS ZUMA, Spezial Band 11.
- Diener, Ed, Helliwell, John F. & Kahneman, Daniel (red.) (2010): *International Differences in Well-Being*. Oxford University Press.
- Diener, Ed (2010): “Income’s Association with Judgments of Life Versus Feelings” in Diener, Helliwell & Kahneman (red.), op. cit.
- Diener, Ed (2009): “Subjective Well-Being” in Diener Ed (red.): *The Science of Well-Being: The Collected Works of Ed Diener*. Social Indicators Research Series 37, pp 11-57. Springer.
- Diener, Ed, Eunkook M. Suh, Richard E. Lucas & Heidi L. Smith (1999): “Subjective Well-Being: Three Decades of Progress”. *Psychological Bulletin*, Vol. 125, No. 2, pp 276-302.
- Duncan 2005: ”What Do We Mean by ’Happiness’? The Relevance of Subjective Wellbeing to Social Policy.” *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue 25, pp 16-31.
- Eid, Michael & Larsen, Randy J. (2008). *The Science of Subjective Well-Being*. The Guilford Press.
- Giddens, Anthony (1995). *Affluence, poverty and the Idea of a Post-Scarcity Society*. UN-

RISD Discussion Paper.

- Giddens, Anthony (1994). *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics*. Polity Press.
- Giddens, Anthony (1990). *The Consequences of Modernity*. Polity Press.
- Gilbert, Daniel 2006: *Stumbling on Happiness*. Harper Perennial.
- Gundelach, Peter & Svend Kreiner (2004): "Happiness and Life Satisfaction in Advanced European Countries". *Cross-Cultural Research*, Vol. 38 No. 4, pp 359-386.
- Harkness, Janet A. & Alicia Schoua-Glusberg (1998): *Questionnaires in Translation*. ZUMA-Nachrichten Spezial.
- Hellevik, Ottar (2010). "Happiness and the Welfare State". *Social Research*, Vol.77, No. 2, pp. 441-468.
- Hellevik, Ottar (2008). *Jakten på den norske lykken*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hopkins, Daniel J. & King, Gary (2010). "Improving Anchoring Vignettes. Designing Surveys to Correct Interpersonal Incomparability". *Public Opinion Quarterly*, Vol. 74, No. 2, pp. 201-222.
- Kapteyn, Arie et al (2010). "Life Satisfaction" in Diener et al, op. cit.
- King, Gary et al (2004). "Enhancing the Validity and Cross-Cultural Comparability of Measurement in Survey Research". *The American Political Science Review*, Vol. 98, No. 1, pp. 191-207.
- Kristensen, Nicolai & Johansson, Edvard (2006). "New evidence on cross-country differences in job satisfaction using anchoring vignettes". *Labour Economics*, Vol. 15, pp. 96-117.
- Nielsen, Jeppe Agger & Goul Andersen, Jørgen (2006): *Hjemmehjælp. Mellem myter og virkelighed*. Syddansk Universitetsforlag.
- Olsen, Henning (1998): *Tallenes talende tavshed. Måleproblemer I surveyundersøgelser*. Akademisk Forlag.
- Pérez, Efrén O. (2011). "The Origins and Implications of Language Effects in Multilingual Surveys: A MIMIC Approach with Application to Latino Political Attitudes". *Political Analysis*, Vol. 19, pp. 434-454.

- Riiskjær, Erik (2003): *Hvad oplever patienten på sygehuset? Et afdelingsbaseret koncept til systematisk indsamling af patientoplevelser på somatiske sygehuse*. Delpublikation nr. 2, skriftserien om ”De mellem menneskelige relationer”. Kvalitetsafdelingen, Århus Amt.
- Rothstein, Bo (2010). “Happiness and the Welfare State”. *Social Research*, Vol 77: No 2.
- Stefanowitsch 2004: ”Happiness in English and German: A metaphorical-pattern analysis”. *Language, Culture, and Mind*, pp 137-149.
- Stiglitz, Joseph E., Sen, Amartya & Fitoussi, Jean-Paul (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Link: http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf
- Veenhoven, Ruut (2008). “Comparability of happiness across nations”. *Journal of Happiness Studies*, Vol. 2
- Wierzbicka, A. (2011). “What’s wrong with ‘happiness studies’? The cultural semantics of happiness, bonheur, Glück and sčas’te”, in Jazyk, Slovo i (ed.): *Word and Language*. Moscow: Jazyki slavjansko kultura, pp. 155-171.